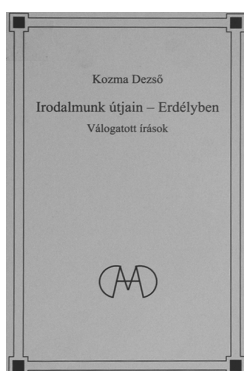

CSONGRÁDY BÉLA

Madách nyomában (is)
Kozma Dezső: Irodalmunk útjain – Erdélyben
Válogatott írások

Az 1964-ben alapított Madách-díjat mindig is szép számmal kapták meg olyan arra érdemes kutatók, szakemberek, akik vagy nem is magyar anyanyelvűek voltak, vagy ha igen, a határainkon kívül éltek, illetve élnek. Az utóbbiak sorát gyarapította 2000-ben Kozma Dezső kolozsvári irodalomtörténész, egyetemi tanár, mintegy kéttucatnyi könyv szerzője is. A díjat a hagyományos balassagyarmati Madách-napon – amelyet a Tragédia-költő szerzőjének születésnapja tiszteletére tartanak – január 21-én vette át Becsó Zsolttól, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnökétől „Madách életművének kutatásában, publikálásában, népszerűsítésében elért eredményeiért.”

Ráadásul – nyilván nem véletlenszerűen – az ilyenkor szokásos ünnepi beszédet ugyancsak Kozma Dezső – akkor a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem dékánhelyettese – tartotta. Ebben – többek között – az alábbiakat hangsúlyozta: *Megcsonkítanánk Madách szellemi örökségét, ha fő művét, „Az ember tragédiáját”-t csak úgy emlegetnénk, mint a magyar irodalom társtalan alkotását, ha szem elől tévesztenénk írójának szoros kötődését korához, irodalmunk korabeli állapotához... Nem titok az sem, hogy Madách Imre a magyar irodalom egyik legegységesebb költő-gondolkodója, hogy a világirodalom jeleseinek szellemi rokona, s hogy 1860-ban befejezett, több nyelvre lefordított és a világ színpadait meghódító műve milyen alkotások „családját” gyarapítja... A magyar költő is az emberi lét alapkérdéseinek avat részeseivé... Most, egy új évezred kezdetén, sok eddigi értéket kétségessé tevő világunkban megkérdezhettük: Melyik Madáchra van szükségünk? Az örök küzdés értelmét megfogalmazóra? Az emberi cselekedet hiábavalóságát felmutatóra? A kétségek és meghasonlások közepette is a bizva bizást kimondóra? Sorolhatnám a kínálkozó kérdéseket. Nem teszem már csak azért sem, mert önmagukban kirekesztők lehetnek. És Madách szelleméhez sem lennénk hűek, ha megelégednénk egyetlen válasszal, hisz a költő nem a boldogulás bizonyosságát, hanem annak lehetőségeit kínálja a sorsát alakító ember számára...A nagyságnak, a magasztosnak, az emberi-*

nek és az isteninek olyan ígérete ez, amelynek éppúgy része a ködképeket oszlató realitás, mint a soha meg nem szűnő vágyakra ösztönző képzelet. „Karod erős, – szíved emelkedett” – mélyíti meggyőződéssé Madách az ehhez vezető út feltételeit... S e szöveg – A lélek él – e kínos szent örökség címmel (*Madách – ma*) alcímmel napvilágot látott az irodalomtudós legutóbbi – jelen recenzió tárgyát képező – *Irodalmunk útjain – Erdélyben* című, válogatott írásokat tartalmazó kötetében is...

E szakszerű értelmezésnek természetesen nemcsak a Madách-díjat „megszolgált” előzményei voltak, de volt utóélete is. 2003-ban Salgótarjánban a Palócföld Könyvek új folyamában jelent meg Kozma Dezső *Madách* című tanulmánykötetete. Ebben a fenti balassagyarmati beszéd, valamint a *Biblia, mint élményforrás, a Hatalom és szabadság lehetőségei Madách műveiben, Fráter Erzsébetről többféleképpen* című írások és Andor Csaba *A siker éve: 1861* című könyvéről írott ismertetés mellett több olyan – Madách és Erdély témakörű – dolgozat is megelölegeződött, amely az *Irodalmunk útjain...*-ba is bekerült vagy szó szerint, vagy némiképp módosított változatban. Annál is inkább, mert e hatszáz oldalas kötet csaknem fél évszázad során papírra vetett, tematikailag, műfajilag sokféle írásból válogatott és – mint a szerző az ajánlásban megfogalmazta – *a magyar irodalom különböző korszakaiba vezeti el az érdeklődő olvasót.*

Kozma Dezső 1935-ben az egykori Kolozs megyei Középlakon született, tehát válogatott kötetete megjelenésének évében volt nyolcvanéves. 1959-ben végzett a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, ahol – egy rövid ideig tartó sepsiszentgyörgyi középiskolai tanárkodás után – hamarosan gyakornokként, illetve tanársegédként foglalkoztatták. Kolozsvárott végigjárta az úgynevezett ranglétrát, volt adjunktus, docens, 1994-ben lett professzor, s az oktatás, kutatás mellett irányította a doktoranduszok képzését, s betöltötte a dékánhelyettesi funkciót is. Nyugdíjazását követően 2003-tól az akkor alakult nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemtől kapott meghívást. Egy évtizedig utazgatott Váradra, ahol dékánként is segítette az új egyetem működését.

Munkásságának jelentős részét főként 19., kisebb részben a 20. századi magyar irodalmi értékek felmutatása, népszerűsítése jelentette, illetve jelentti. Első írása 1961-ben látott napvilágot, azt követően számtalan publikációja jelent meg az erdélyi folyóiratokban, lapokban. Bevezetésekkel és jegyzetekkel látta el a *Tanulók Könyvtára* és a *Magyar Klasszikusok* sorozat több kötetét, monográfiát adott ki – mások mellett – Mikszáth Kálmánról, könyvet írt Petőfiről, Arany Jánosról, a századfordulós magyar irodalomról. Bécsben és Rómában nemzetközi ülészak résztvevője volt, miközben előadások sorát tartotta Erdély-szerte, de az anyaországban is. Így került szoros munkakapcsolatba – a válogatott kötetét is kiadó – Madách Irodalmi Társasággal és a Nógrád megyei központú Mikszáth Kálmán Társasággal.

Az *Irodalmunk útjain – Erdélyben* négy fejezetre tagolódik. A Madách-csal kapcsolatos írások a *Nagy idők vonzásában* című első részben kaptak helyet. Nemcsak a legnagyobb – csaknem húszoldalnyi – terjedelme, de tartalma következtében is *A Madách-kultusz kezdetei Erdélyben (1884–1918)* című tanulmány kívánkozik mindenekelőtt a kiemelésre. Az *ősbemutatótól – a kolozsvári színpadig* című fejezet értelemszerűen *Az ember tragédiája* színházi „karrierjét” elemzi. Az 1883. szeptember 20-i budapesti Nemzeti Színház-i ősbemutató után alig öt hónappal – 1884. február 27-én – már a kolozsvári Nemzeti Színház közönsége is megismerhette Ecsedi Kovács Gyula – aki Ádámot is alakította – rendezésében Madách Imre drámai költeményét. Évát nem kisebb személyiség, mint Jászai Mari formálta meg nagy elismerést aratva. A *Tragédia* sikerét követően Ecsedi Kovács Gyula a *Csák végnapjait* (1886), a *Mózes*t (1888), valamint a *Férfi és a nő*t (1892) is megrendezte. Az 1895/96-os évadban újra műsorra került *Az ember tragédiája*, amely Kolozsvárott 1918. december 18-án a századik előadást is megérte, de Nagyváradon is gyakran láthatta a publikum. Ugyanezen írás *Irodalmi értelmezések* című részében Kozma Dezső a *Tragédia* erdélyi színrevitelével párhuzamosan megjelent két Madách-elemzésre hívja fel a figyelmet: Morvay Győző – nagybányai és budapesti gimnáziumokban tanított – bölcsészdoktor 1897-ben Nagybányán (saját költségén) megjelentetett *Magyarázó tanulmány Az ember tragédiájához* című könyvére, egy „korai szintéziskísérletre”, valamint a Petőfi és Madách műveit német nyelven népszerűsítő szintén kolozsvári tanár, Barabás Ábel Madách-értelmezésére. Az előbbiben Morvay Győző *világirodalmi párhuzamaiban jórészt az akkor még gyermekcipőben járó összehasonlító irodalomtudomány szempontjai érhetők tetten*. Hasonló módon járt el Barabás Ábel – aki szintén tanár volt Kolozsvárott – is, aki szerint a *Tragédia első színének* „hatalmas harmóniája” *egyfajta egyetemes ideál megjelenítője*.

Ravasz László teológiai tanár, akadémikus, református püspök és Páskándi Géza író Madách-értelmezésének egy-egy önálló tanulmányt szentelt Kozma Dezső. Az előbbi tartalmát a cím – *Az ember tragédiája teológiai szemmel* egyértelműsíti. Ravasz László *a mű sokat emlegetett pesszimizmusára az eszményi és a realitás, a vágy és a lehetőség, az ember és az isteni egyensúlyának az igényével válaszol*. Az irodalomtudós szerint lényegében Páskándi Géza is hasonló következtetésre jut *Az Úr „kiegyezése” és a ráció magáramaradottsága* címmel: *A teremtéstörténet szorosan összefügg az emberi küzdelmekkel, a keret nem szó szerint bibliai, inkább annak egy mitikus formája. A bibliai elem csak kiindulási pont a szimbolikus felnagyításhoz. Az „égi” és a „földi” – nem válik el egymástól, az Úr megengedi Lucifernek a „próbát”, ami nem jelenti az Úrtól való teljes elszakadást, csupán a „kétkedő kereszténységet.”*

Értelemszerűen külön dolgozatban foglalkozott Kozma Dezső 2014-ben az új évezred küszöbén született erdélyi Madách-értelmezésekkel. A *Változó útjelzések* címmel megfogalmazott bevezetőben azt állapította meg, hogy az utóbbi időszakban *Madách gondolatisága, világgépe, etikai megközelítése kapott nagyobb nyomatékot...* Mások mellett idézi például Deák Tamás író, műfordító 1983-as esszesorozatát, amelynek már a címei is árulkodóak: *Száz év Madách, Egyedüli esélyünk a gondolat, Az üdvözült szellem*. Kozma Dezső ezen tanulmányában esik szó arról a rendhagyó nagyváradi vállalkozásról is, amelyik két színművész, Varga Vilmos és Kiss Török Ildikó nevéhez fűződik. 1994-ben ők alapították a Kiss Stúdió Színház magyar nyelvű magántársulatot, amelyik 2000. július 8-án oratorikus formában mutatta be a *Tragédiát*, a színeket összevonva, mindössze nyolc szereplővel. A művet egyedi módon színre vivő Varga Vilmos a következőket írta a *Bihari Napló* hasábjain ugyanazon év november 7-én: *Ez az előadás mindenkire szól. Ez a darab elgondolkoztat arról, hogy miért is születünk erre a világra, mi célból élünk ezen a földön. Vagyis azt hozza elénk, amiről minden ember adott pillanatban óhatatlanul elgondolkozik...* Tematikájában ide sorolandó az *Egy Tragédia-rendezés műhelytitkai* című, 2006-ban papírra vetett opus is. Ez a Marosvásárhelyi Színművészeti Főiskolán oktató Kovács Levente rendező 2003-as *Madách és Harag Marosvásárhelyen* című könyvével foglalkozik. Pontosabban a kötet azon részével, amely Harag György 1975-ös rendezését – amelyben Kovács Levente a rendező munkatársaként maga is részt vett – elemzi az előadást létrejöttének krónikája, művészi célkitűzései, színpadi megvalósításának és visszhangjának tükrében. A negyvenegy alkalommal színre vitt előadás kivételes sikeréhez hozzájárult, hogy a főbb szerepeket a korabeli erdélyi színművészet kiváló egyéniségei játszották. Éva Tanai Bella és Farkas Ibolya, Ádám Bács Ferenc és Ferenczy Csongor, Lucifer Lohinszky Loránd, az Úr Csorba András volt.

A *Madách lírai versei – kettős tükörben* című tanulmány a Madách Irodalmi Társaság 2008-as balassagyarmati ülészakán elhangzott és a társaság kiadványsorozatában megjelent előadás átdolgozott változata. Kozma Dezső Máté Zsuzsanna és Bene Kálmán közös, *Madách Imre lírája – irodalomesztétikai és filológiai nézőpontból* című könyvére reagálva fejtette ki álláspontját. Nem szándékozott eldönteni a Madách-magyarázók sokéves vitáját, hogy mennyire egyműves *Az ember tragédiája* költője, de úgy véli, hogy *a lírai verseknek az elméleti-filológiai megközelítése a 19. századi magyar líra új olvasatának lehetőségeit kínálja*. S végül, de nem utolsósorban e „Madách-blokkba” Andor Csaba Madách életéről írott – fentebb már említett – könyvének méltatása is bekerült.

E reprezentatív válogatás első fejezetében nemcsak Madách Imréről esik szó, hanem Petőfi Sándorról, Arany Jánosról, Vörösmarty Mihályról, Tompa Mihályról, Jókai Mórról, Kemény Zsigmondról, sőt a 16–17. században

Szemle

élt Szenczi Molnár Albert zoltároskönyvéről is. Felsorolni sem lenne könnyű, hogy a *Korok fordulóján*, a *Régi erdélyi arcok* és az *Új évszázad sodrában* című további három részben kikerül ír Kozma Dezső, bizonyítva széles szellemi horizontját, sokoldalú érdeklődését, imponálóan gazdag ismereteit, enciklopedikus tárgyi tudását. S ez gyakorlatilag az egész 19–20. századi magyar irodalomra igaz, még ha az orientációt, az iránytűt az „erdélyiség” képezi is. Azt, hogy egy Nógrád megyében megjelenő folyóirat szemlerovatában miért éppen Madách Imre lett a figyelemre különösen érdemes szerző – ha úgy tetszik, a „primus inter pares”, azaz „első az egyenlők között” –, aligha kell magyarázni...

(*Madách Irodalmi Társaság, Szeged, 2015*)